لومړی برخه

فلکلور (Folklore)

د خلکو ټولنيز ژوند او د ژوندانه طرز او ډول ته فولکلور وايي. [1]همدارنګه فلکلور ته په بېلوبېلو ژبوکي د فرهنګ عامه ، خلک پېژندنه ، دانش عوام ، خلقيات ، اوهم د اساطير او مېتولوژی نومونه ورکړل شوي دي . چې هريو د خلک پېژندني او د خلکو د فرهنګ معنی ورکوي .

سربېره پر دې بنايي يادونه وشي،چې ((فلکلور)) يوه انګليسي جمله ده ، چې د (خلک) او (لور) څخه جوړه شوې (خلک) د خلکو او عوامو معنی ورکوي او (لور) د علم او پېژندنې په معنی راغلی دی ، چې په مجموعي توګه دنيکونو عقايدو د اجداوو رسمونه او ددوی دعقايدو او د همدې رسمونو دڅېړنې معنی هم ورکوي .

مېتولوژي او روايات ټول له عاميانه افکارو څخه راغلی ، چې ددوی دعقاېدوغوښتنو او تعبيرونو ممثل دی . په دې افکارو، رواياتو ، او افسانوکې په غالب ګومان بهرنی او نه تاکونکی او طبيعی عنا صرو خواوې ستره برخه لري . چې د شخصي عناصرو او افرادو په قالب کې را مينځ ته شوې او هغه څه چې په دې اساطير (مېتولوژی) او فلکلور کې د زياتې پاملرنې وړ دي هغه د فولکلور سمبوليکي خواوې او د اتلا نو پېټ او مرموز کارونه دي . له دې اساطيرو او افسانو څخه د مړو ا[illegible] او ورو ستـ[illegible] پاي قومونو [illegible] افکارو او څرګند[illegible] حقيقه [illegible]

Ketabton.com

په اصطلا ح کې فلکلور : دخلکو او ولسونو عنعنو او عقيدو پېژندنې علم دی .

د فلکلور يا اولسي ادب پيدايښت :

---

[1] فضل مير خټک ، ففبليات ((ادبي اصطلا حات)) پېښور اکيډمي (۱۹۹۹) کال ۳۱٦ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفلکلور دپیدایښت او منځ ته راتګ په برخه ښايي ووايو چې : هغه وخت چې بشر د لومړي ځل له پاره د طبیعت له مشا هدو سره مخامخ شو نو ددې مو جوداتو او اشیاوو په مقابل کې چوپ او غلی پاتې نه شو او دخپل فکر د ډول سره سم یې څېړنه پکې وکړه. له هغې ورځې راهیسې چې انسان دوجود په ډګر کې قدم ایښی دی تل یې زیار ایستلی ، چې د اشیاوو او موجوداتو حقایق او ریښې ځانته معلومې کړې نو ځکه له هر څه سره چې مخا مخ شوی فکر او غور یي په کې کړی ، څو یې یوه نتیجه لا س ته راوړي او دخپلې پلټنې دحل دتسکین له پاره یې دهر نا معلوم دمعلومولوپه غرض منډې را منډې کړي دي او د خپل محدود فکر له غوښتنې سره سم یې تر یوه حده د خپل ځان قناعت حاصل کړی او څرنګه چې دې په هغه وخت کې دخپل ژوند لومړني پړاوونه یې وهلي او فکري وده یې تر دې حده نه ده رسېدلې ، چې دپیداېښت ټول ارونه او معماوې حل کړي او نه یې دومره تجربه درلوده چې دخپلو تجروبو حاصل دخپلې لا رې ډیوه وګرځوي او دهغې په رڼا کې خپلوڅېړنوته دوام ورکړي نو په یو ډول خیالبافیو او موهماتو یې لاس پورې کړ او د هر څه له پاره یې اندې علت او دلیل وټا که چې همدادلیلونه او علتونه ورو، ورو درواياتو ، داستانونو ، عقایدو او افکارو په شکل واوښتل او فلکلور یې منځته راوړ.

فلکلور له لومړي ځل څخه سینه په سینه دداستان ، کیسي ، فکاهي ، متلونو او انګېرنو په شکل په منظوم اوپه غیرمنظوم ډول خو په شفاهي تو ګه تردې دمه رارسېدلی .

فلکلور ي کیسي ، داستانونه او روایات باید ونه ږل شي که څه هم دزماني په کړلېچونوکې اوښتي رااوښتي خپل ابتدایي شکل یې له لاسه ورکړی دی . خو بیا هم یو لړ تاریخي وقایع اود ملتونو دپېژندګلوی ډیر رازونه په کې پټ دي . مېتولوژۍ خپل قدر ښودلی او یو لړ تاریخي او د بشر پېژندنې پرابلمونه یې حل کړي دي .

خلکو په خپلو فلکلوریکو اثارو کې هغه هنري څېرې ښودلې دي ، چې په خلق کیدوکې یې له عقل ، ابتکار ، فکر اواحساس څخه کار اخستل شوی دی . لنډه داچې مونږ هغه وخت دمبارزو انسانانوپه تاریخ پو هېدلی شو چې دفلکلور په هکله کره او پوره معلومات ولرو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داولسي ادبياتو ا هميت :

اولس هغه چينه ده چې ژوندترې را توکيږی . اوژوند د انساني فطرت د بېلا بېلو انځورونو هنداره ده فلکلور هغه ستره کلتوري پانګه ده چې ملت په معنوي لحاز ژوندی ساتي . ديو ملت فلکلور دهغې ملت ، فرهنګ ، ژبه عنعنه ، او اسا طيري پديدې ژوندۍ ساتي چې همدغه پورتنۍ پديدي دملت روح ګڼل کيږي .

دپښتو اولسي ادبياتو ځانګړني :

١_ پښتو اولسي منظوم ادب دعربي عروضو او ، او اوزانو تابع نه دی ، خپل ملي ، اولسي وزنونه لري په سېلاب او هجاد شنني وړدي .

٢_ اولسي ادبيات دموضوع له کبله داولسي توب اوکليوالي ټولنېزو، اقتصادي ، سياسي او کلتوري اړيکوځرګندونکي دي .

٣_ ژبه يې ساده ، سوچه او دخلکو يا اولس له ورځنۍ محاورې سره برابره ده .

٤_ ډېره مبالغه او غير له حقيقته پکې بل شی نه ليدل کيږي .

٥_ افسانوي رنګ يې تربيوي اړخ لري ، نه ويرونکی .

٦_ دپردو ژبوله تسلطه خلاص دی .

٧_ ښکلا، اسانوالی ، اوريښتياوالی په ښه بڼه په کې ځان ښکاره کړی .[1]

دفلکلورمعنوي او مادي ارزښتونه !

مادي اړخ ! اوس چې تاسو پوه شوئ چې فلکلور په اصل کې داولسونودعنعنو او عقيدوپوهه ده نودابه هم له يا ده ونه باسو، چې اولسي ادب دخلکودمادي اومعنوي اړخ ته په پاملرنې داولس دپوهانو له خوا په شعوري توګه رامنځته شوی بلکې عامووګړو رامنځته کړی . که مونږ فلکلورته بدوي ياکليوالي ساينس ووايو هم سمه برېښي ، ځکه چې فلکلور داوسني ريښتينی او ريالستيکي نړۍ دفورم اوبڼې پېش ګويي داوسنۍ پرمختللی نړۍ دپرمختګ فکرونه دخلکو په ذهن کې تداعي کړي که چېرته پخوانوکيسو او افسانوته ښه ځېر شو دا به ترې جوته

[1] ادب پوهنه ، سيدمحی الدين ((هاشمي)) داريک کتابتون ، کال (١٣٨٠ هـ ش) ١٠٨ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي چې په رښتیاهم افساني او خیالي انګېرني داوسني ساینس زیږنده دي . که دیوان په افسانوکې له یوځای څخه بل ځای ته دسترګوپه رپ کې ځان رسوي یا کوم افسانوي اتل په یواځې تن له زروکسانوسره جنګیږي او دویښته په سوځیدوددیوانو او ښاپیرو حاضریدل دادهمدې زماني دالوتکې ، مبائیل ، انټرنیټ اوتوغندي پخوانۍ بېلګې دي ، چې داولسي ادب دمادي اړخونوکره او ریښتیني نماینده ګي کوي . په مادیاتو کې دسرچینې په استاځیتوب کار او زحمت دی که کرکیله ، ترکاڼي او نورو جنګي مواردو کې راښکیلول دشفاهي ادب دریښتیني اولسیتوب ټولنیز هدف دی .

زمونږ په پښتو ادب کې مادي اړخونه هم دنړی مترادف څکه دي چې دې کهول دمادي پرستوپر وړاندې خپل عکس العملونه ښودلي ، نو په همدې اساس یې خلک دې ته چمتوکړي ، چې دکرکیلې زیار وزحمت او پوندګری له لا رې ځان خپل هدف ته ورسوي ،چې ددې بېلګې مونږ په قبل المیلادکې لرو .

دپښتو او اریایانو په مشهور کتاب (ویدا) کې راغلي : پوه او دانشمندانسان تل په کرهڼه کې بوخت وي .

همدارنګه په بل ځای کې وایې :

ای انسانانو ! دغنمو او نوروشیانو د کرهڼې له پاره په سپاره ، څمکه څیرې کړئ ، ښکلې اربې وچلوئ او ځانونه پرې وساتئ[1] په اوستاکې _ چې دپښتنو او افغانانو دعنعنو او مېتولوژۍ کتاب دی _ زردشت لیکلي ځانونه په کرهڼه او مالدارۍ تشویق کړی [2]

همدارنګه د تیرو اسلا فوپه څېر اوسني پښتانه هم دکرهڼې او زراعت له لا رې خپل دژوند ستونزې حلول غواړي لکه داژوندۍ بېله :

شـــولې ټکومـــــه تـــــابه واده کـــــــــړمـــــــــــــــه [3]

پـــــه خدای (ج) مې دې قسم وي پلانې ته به دې ورکمه

همدا اوهمدې ته ورته بېلګې دپښتوادب په لمنوکې ځای په ځای لیدله کیږي .

---

(1) عبدالحی (حبیبي) پښتوادبیاتوتاریخ لومړی اودریم ټوک ، دانش خپرندویه ټولنه پېښور (۱۳۸٤ هــ ش) کال ٤۷ مخ

(2) همدااثر (٤۸) مخ

(3) محمد اسماعیل یون ، دپښتوشعرهندسی جوړښت ، دانش خپرندویه ټولنه ،(۱۳۷۷ هــ ش)کال ۱۲۹ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي اړخ : دادب آره موخه دخلکو او اولسونو روزنه او تربیه ده . که دهر اولس ادبیات وي دهم هغي ولس دمذهب او عقیدوي معنوي خصوصیاتوپه کړلېچونوکي څروبیږي اوداولس له پاره دانساني ارزښتونودغوښتلو په موخه په ټولنه کي رامنځته کیږي ، په پښتوادب کي هم په دې اړه ډېرې ځرگندوني ځای په ځای راغلي که مذهب ، تاریخ ، اوکه حماسه ده دپښتوشفاهي ادب کي ورته پوره ځای ورکړل شوی دی . او د خپل اولس یې په دې برخه کې پوره روزنه کړې ده . راځئ چې وګوروچې په پښتوادب کې تر کومه حده معنوي څواک غښتلی دی . [1]

وعده او ژمنه په پښتنوکې تر هر څه لوړه اوستره پانګه گڼل کیږي ، چې دلته همدااثر داسې راغلی :

یـــــــــوه وعـــــده را ســره کېـــــړده

چې د صراط په پله به یوځای سره ځونـه

ددې ترځنگ چې پښتانه ځوانان څه ووایي پښتنې پېغلې هم دخپل ولس ځوانان د کار په مرحله کې تاند اوهاند لیدل غواړي اوداسې هیلې ځرگندوي :

سپـــوږمـــی څـــرک وهــــه راخــــېــــژه

اشنــــا دگـــلــــولـوکــوي گـوتـــې رېبینـه

حماسه دپښتني کلتور په ختّه کې داسې اخستل شوې چې لکه روح او جسم . کوم شی چې دپښتو ادب گانه گڼل کیږي هغه همداحماسه او ویاړنه ده ، چې دوطن پرستی خوند په کې غالب دی . ددې په دلیل مونږ دمېوندحماسه لرو چې :

کـــه پــه مېـونــد کـــې شهیـــد نــه شوې

خداېــږولا لیـه بې ننگی ته دې ساتمه[2]

همداسې که تاریخونوته مخه کړوپښتواولسي ادبیاتو په هکله پوره پانگه لري ، دابېگه :

عبـــــــدالرحمـــــانــــــه زوروره　　　　دشاغاسي کلا دې ولې

---

[1] اریانادایرت المعارف ، (دریم جلد) پښتوټولنه ، کال (۱۳٤۳ هــ ش)

(۲) دهېوادانټرنیټي پاڼه ____________________ Hiwad .com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورانولـه

يـــــــا :

خـــــانـــــــه راځـــــــــــه دلـــــــــــبره

ډكــــــــي لا رئ د جنكـــو لنـــدن تــه ځينــه

دجنـــكـــــــو قـــــد ر يـــي كـــم كــــــــــړ

امان الله تــه دې خداى (ج) لوېـې وركـوينــه[1]

لنده داچې دپښتو اولسي ادب له هره پلوه خورا بډاى دى هيڅ داسې اړخ ترې نه دى پاتې ، چې د ټولنې پوري اړه ونه لري .

دويمه برخه

دپښتو اولسي ادبياتو وېش :

په نړئ واله كچه د فلكلور په هكله ډېرې وېشنې راغلي ، خو مونږ ترې يو انتخابوو اوورسته خپلو پښتو ادبياتو ته د كره كتنې پام ور اړوو .

فلكلور درې برخې لري : [2]

١ _ شفـــاهـــي فلكلور

٢ _ غير شفاهي فلكلور

٣ _ نيم شفــاهـي فلكلور

١ _ په شفاهي فلكلور كې : محاورې ، متلونه ، سندرې ، چېستانونه ، فكاهيات (ټوكې) دودونه ، موسيقي ، سيمه ايز خواړه سيمه ايز ادب .

٢ _ په نيم شفاهي فلكلور كې : خرافاتي عقيدې ، سيمه ايزې لوبې نڅاوې او

---

[1] دپښتو شعر هندسي جوړښت (٩٢) مخ
[2] دبېنوا انټرنيټي پاڼه Benawa . com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور راځي[۱]. په عمومي تو ګه ادبيات که دهرې ژبې وي په منظومو او منثورو وېشل کيږي همدا سې د پښتو اولسي ادبيات هم په ادب وېشل کيږي .

منظوم :

پښتو منظوم شعرونه بيا په دوه بر خو وېشل کيږي :

الف : عامې اولسي سندرې يا شعرونه ، ب : ځانګړې اولسي سندرې

الف : عامې اولسې سندرې هغه دي چې ويناوال يې معلوم نه وي ، لکه : دميند و سند ري ، دماشومانو سندرې ، منظوم چېستانونه ، داتڼ نارې ، سروکي ، لنډۍ ، د نکلونو نارې ، کاکړۍ ، تاريخي نارې ، منظوم پالونه ، منظوم متلونه ، ښځينه سند رې ...

يادونه : مونږ منظوم شفاهي ځکه وايو چې قافيه او رديف لري او منثور شفاهي ځکه وايو چې دنثر په قېد موجوددي ، داددې دليل نه دی چې ګواکې په ليکنۍ بڼه په اولس کې شته .

دمنظوم اولسي ادب ژوندۍ بېلګې او محتوا :

۱_ دميندو سند رې (أ لا هو) : (LullaBy)

هغه اولسي سندرې چې ميندې يي دماشومانو د اوده کېدو پر وخت دکرارولوپه موخه وايي . ماشوم په غېږ کې داچولو پر مهال په ورو، ورو ټپوي او ورته دأ لا هو د غږ په بد رګه داسند رې واي : داسند رې دمور د احساساتو اوعا طفي دسپېڅلتيا ځرګند ونه کوي ، خو په ځينو أ لا هو کې دخور جذبات هم ليدل کيږي ، ځکه چې دکوچني په روزنه کې خور هم پوره ونډه اخلي .

په أ لا هو کې دماشوم دراتلونکي لپاره دعاګانې ، دخپلو او پردو دستاينې

---

(۱) ادب پو هنه ، سيد محی الـدين هاشمي ، داريک دکتابـتونـونو اداره ، کال (۱۳۸۱ هــ ش) ۱۰۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوویاړنې په ساده اوغیر فني تکتیک سره په کراره کراره په یو خاص سند ریزوزن اوو زم ویل کیږي چې یو ځانگړې او خوږ تاثیر لري ، دا بېلگه یې رااخلو :

أ لا هـــــو شـــــه أ لا هو شــه . زمـــــــــــــاجـــانـــه أ لا هو.
پلا ر دې تلی دی په جنــگ .   دوطــــــــن په نــامــو ننــگ
یــوتوپـک پــه غـــــــــــــاړه . بلــــــــــه بڼه توره په څنگ
گتـــــي تـــاتـــه بـــه پښتــو.أ لا هـــــــو شـــــه أ لا هـــــــو
خــوب دې درشــي په لېمــو   زمــــــا جــانــــــه أ لا هـــو[۱]
د میندو سند رې په بېلا بېلو ډولونوله میندو له خوا ویل کیږي .

دماشومانو سند رې :

دماشومانو سند رې ماشومان په لوبو اوتفریحی حالت کې لولي ، یا دمشاعري په ډول دي اويا هم دا سند رې په یوازې توگه ماشومان وايي دا سند ر ې او شعرونه هم په ساده ډول او دروانې نگه محاورې په چوکاټ کې ویل کیږي . چې دلفظ او لفاظی جنبه یې دمحتوا په پر تله قوي وي . دماشومانو سند رې دقافې او ردیف د سمبېت په موخه بعضې وخت هیڅ تسلسل (لفظي او معنوي تړاو) نه لري .
دماشومانو سند رې خورا ډیرې دي . چې ځیني یې دادي :

اکـــــو بکـــــو ســــر سینـــدکــــــو
ابـــــــاسیــــــن څپــــې څپـــــــې
غـــــــوامــــــې لا ړه پـــــــه رمبــــــې
په میدان کې دوه هیلۍ دي دواړه گوتي خوځوي .

×××

همدارنگه بله بېلگه :

چـــرگـــه مــــــې نــــــاجــــــوړه ده
بـــانــــــه مــــــې ورتـــه جــــــوړه ده

×××

---

[۱] ففـلـیـات (ادبـي اصطلا حـات) ۵۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډم ډم دچـــــــــــــــــرګ واده دی
چــرګ پـــــه لا ره کـــــې بيـــده دی
×××
ځـــــئ چــــــې ځـــــوکــــــو روتـه
مـــــرغـﺉ ولا ړې چــــــولـــــــوتــــــه [1]

منظوم چيستانونه (پوښتنې) :

پوښتنې نظمونه اکثره د کوچنيانو او ځلميانو له خوا پخپلو مجلسونو کې ويل کيږي او يو بل ته يې وړاندې کوي دې ډول ادب سره دماشومانو ذهنونه او قريحې پياوړې کيږي چيستانونه د معما په ډول ګونګه بڼه لري ، خو د ځينو قرينو له مخې يې د پيژندلو او ځواب را ايستلو لا رې اسانه کيږي ، لکه :

لــــه پاســه راغی سور بـلـــــوځ
اغوستی يې دی پنځه پنځـوس × پياز ×
وچ کـلـک لــــــه کـــولمـــو ډک × کټ ×
زمــــا سپينــــه کــــــوټــــــــه
نـــه يـــې لا ر شتـــه نـــه کـوځـه × هګۍ ×
ســـل خــــــولـــــــې لــــــري
نـــه ګېــــډې نـــه کـولمې لري × غلبېل ×
ســـوردې سنـــــد وخــک دی
لــــــه ســــرو غميـــــو ډک دی × انار ×
نـــه يـــې پښـې شتـه نـه لا سونه
يـــوکـــامـــان وهـــې تـوپونـه × پنډوس ×

---

[1] دکوچنيانو ادبيات ١٦١ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جــيـنــجـــړ تـــاتــه جينـجړ مــاته
جــيــنـــجــړ وخـــاتــه اسمــان ته

× لوړی × [۱]

داتڼ نارې :

داتڼ نارې لکه له نا مه څخه يې جوتيږي يوازې په اتڼ کې ويل کيږي په ناستې اوبې له اتڼه نه ويل کيږي او که وويل شي خوند نه کوي . ښځې هم په خوښيو کې اتڼ کوي او نارينه و داتڼ نارې ښځې هم پخپل اتڼ کې زمزمه کوي ، خو ښځې بيا ځانته بېلې داتڼ نارې هم لري . داتڼ نارې پر ډول ډول او بېل وزن داتڼ چيانو له حرکاتوسره سم ويل کيږي ، لکه :

ښـــاپستــې کـــه ستــا رضــا ده
ستـــا دقـــام بـــدي پـــر ما ده [۲]

يـــــــــــــا :

زمـــا ، زمـــا شپـــــرينـــــې
وکـــــړه اداشـــپـــــريـنـــــــې

د اتڼ نارې دمحتوا له کبله زياتره وخت عشقي بڼې لري ، خو حماسې نارې هم شته ، مثلاً :

غـــازيـــان کــــړي اتـــڼـــونــــه
درتـــه خـانـدي غرونـه ، غرونـه
غـــازيـــان راغـلـــه جـــوپـــې
پـــرې شيـنـــدي جـونـــه گلـــونه

سروکی :

---

[۱] دکوچنيانو ادبيات (۱٦۷ _۱٦۸ مخونه)
[۲] دپښتو شعر هندسي جوړښت (۹۹) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو داسي اولسي نظم دی ، چې په ټوله پښتونخواکې د پښتو په منځ کې ډېر مروج اودود لري په سروکي کې دپښتني دود ټول مضامين دلنډيو په وراچولو ځاييږي ، سروکې تاريخې ، عشقي او اخلا قي جنبه لري . اکثره عشقي سروکي دښځو له خوا لوستل کيږي ، چې په لا ندې ډول دي .

تاريخي سروکي :

خـــــانــــــه راځـــــــه دلـــبـــــــره .
ډکـې لا رئ دجـيـنــکو لنـــدن تــه ځـيـنــه
دجـيـنــکو قــــــدر يـــــــې کــــم کــــړ .
امان الله ته دې خدای (ج) لوښي ورکوينه
خـــــانــــــه راځـــــــه دلـــبـــــــره .
ډکـې لا رئ دجـيـنــکو لنـــدن تــه ځـيـنــه
× × ×

عــبــــــدالـــــرحـمـــــانــــــه زوروره
دشـــــاغـــاســـي کــلا دې ولـــې ورانـــولـــه
دپـښـتـنـــــولا رې شــــــوې بنــــــــدې
دې انګريزانو په مونږ ډيروکړل ظلمونه

عــبــــــدالـــــرحـمـــــانــــــه زوروره
دشـــــاغـــــاســـي کــلا دې ولـــې ورانوله .

اخلا قي سروکي :

زويه بيــــدارشـــــــه
په مينه ښکل کړه دخپل مور او پـلار لا سونـه .
کـه نيک مرغي له خدايه غــواړي
د مشر منه او په کشر کړه رحمونـه
زويه بــيـــــدارشــــه
په مينه ښکل کړه د خپل مور او پلار لا سونـه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

عشقي سروكي :

اوبـــــــه دې وړيــــــــــــــنــــــــــــه

پاســـه لا لـيــه مـــازيـگـــردی اوبـــه دې وړينـــه

مـــنـــــــگـــــــی پـــــه ورو ، ورو ډکــــوه نـــــو

اوبـــــــــه دې وړيـــــــــــــــنـــــــــــــــه

چـــې مـــې لا لـی لـــه خـوبـه پانه سـي مـينـــه

پـــاســـه لا لـيـــه مـــازيـگـــر دی اوبـه دې وړينـــه

لنډۍ (ټپه ، مسره) :

لنډۍ داسې يو منظوم شعري فورم دی چې پرته په پښتو ژبه کې نور په هېڅ يوې ژبه کې نه ليدل کيږي . لنډۍ دفورم له مخې خوراکوچنی ، خو دمحتوا له مخې ډېر دروند معنوي بار ليږدوي ، لنډۍ په پښتوژبه کې ډېر لر غونی تاريخ لري . هغه وخت چې اريايانو دکوم ځانګړي مطلب او موخې له پاره ګلان ريبدل اوله شيدوپې کيدای شي کومه مخصوصه دواء جوړېده نو دا خبره په دې ټپه کې ښه جوته کړې ده .

سپـــوږمـــۍ څـرک وهـــه راخيـــــژه

جانان دګلو لو کوي ګوتې ريبينـــــــه

دلنډيو فورم له دوونيم بيتو څخه جوړدی ، لومړۍ مسره يې (۹) څپې اودويمه مسره يې (۱۳) څپې ده .

پـــــاس پـــــه کمـــــره ولا ړه ګـــلـــــــه

نصيب دبل شوې اوبه زه درخېژومه

× × ×

پـــه کشمــــالــو کـــې مې حلا ل کړه

چې جنازه مې ښاپيري اوچته کړينــه

× × ×

سپـــوږمـــــۍ تـــاتـــه دې ســــــلام وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـا بـه زمـا جـانان تـه ډېر كتلې وينه

چاربيتې :

داهم دپښتو منظوم ادب يو داسې فلكلوريک ژانر دی چې اوږد او سندريزه جنبه لري د مضمون له پلوه هر اړخيزه مضامين ليږدوي چار بيتي په اولسي ادب كې خورا مشهورې منظومې دي . دچاربيتي هر بند له څلوره مسرو څخه كم نه وي ، خو اوږده موضوع بيانول ددې فورم ځانګړنه ده چاربيته كيدای شي چې هر څو بنده ولري . راځئ چې د چاربيتې يوه بېلګه دلته راوړو :

دپښتنې پېغلې له خوا

نـــــاستـه يم دفكر پـه تـال زانـګم چپـړتـه يـار ګورم
زه مستــه ليـلايم ستــرګې اچــوم خـريـــدارګـــورم

× × ×

نـــــاستــه يـم دفكـر پــه تـال زه نـښـــه دبې ننګويم
تـېـــرشو پېغلتوب رابـانــدې ونـــه دلـونـګـــو يـم
يــم پــه عطرو وتـره ګـوښـه نـاستـه لـه بې نـنـګـــويم
ځان له دمجنون پــه شان په صدق كې دلدار ګـــورم

× × ×

ســـــره لــمبـــــه داور دعــــاشـقـی مـې پـه بـدن لګـي
ستــا دخولـې خبــرې ځـكــه ما بـانـدې مـلـهـم لګي
غـوڅـو پـرهـرونـو تـــه پـټــی پــه څـــو رقـم لـګــي
ستـــا رنـګـــارنـګ خـنـــدا ډول او سنـګـــار ګـــورم

× × ×

نـــاز بـــه پـر هـغــه وړم چې غـيـرت پـه روح او تن لري
شــــــوق دازادۍ دويـــنـــــو دادســـره كـفـــن لـــري
زه بــــه دهــغــــه شــم چـې دې مـينـه پـه وطـن لـــري
سپينه خوله به وركړم چـې دی راشـي ورتــه لارګورم

× × ×

سپينه خوله مې ستاده،غير غماز ورته راتلی نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې بـــاغ د تـــوتيـــانـــو تـــه تېـــوس او زاغ كتى نـــه شي
تـــاوتـــرې نـــــه زمــرى گيـــدړان ورتـــه ختـــى نـــه شـــي
زه حـضــرت ولـي يــار دوطـن زلـمـى نـامـدار گـورم[1]

× × ×

(الف) منظوم متلونـه :

متل د مشرانو هغه سپېڅلې په تول پوره دمعنى نه ډكه او لنډه جمله ده چې زمونږ دپښتنې اولس دژوند او ژواک اخلا قي استازيتوب كوي . كه دنورو اولسي شاعري او فلكلوريک ادب ليكوال او ويونكى يې نه دى معلوم دټول ملت گډه شتمني ده .

تل په لنډ بحر او سپلاب كې ستر مفاهيم او معنوي ځواک لېږدوي متل خورا فصاحت او بلا غت لري . هم موزون وي او هم روان په متل كې هره جمله او تر كيب دانساني ژوند دبېل بېل اړخ سره تعلق لري دپوهې معقولې او په تجربواستوارې نكتې په كې پرتې دي لكه :

۱- چـــې ښـــــه كـــــــرې
هـــغــــه بـــــه رېـــــبـــــې
۲- چـــې ښــــه تـيـــار دي
هـــغــــــــه ديـــــــار وى
۳- بـدخـوى چې زورور شي
نــو عـقـــل مـــرور شـــــي
٤- ژرنـــده كــــه د پـــلار ده
خـــــــو پـــــــــه وار ده

(ب) خاص منظوم اولسي ژانرونـه :

داهغه ژانرونه دي چې د اكثرو ليكوال معلوم وي ، په دې كې ، غزل ، څلوريځې ، داستانونه ، مقام دوه ايزې او داسې نورراځي . دلته دا پوښتنه پيدا كيږي

---

[1] پښتانـه شعرا ، عبدالله بـختـانـى ((خدمت گـار)) دريم ټوک ، دولـتي مطبعه ، كـال ( ) ۲۲٥ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

، چې نيمه عروضي (ديواني) منظومې دي ؟ ځواب به مو داوي ، چې په پښتو اولسي ادب کې پورتنۍ ذکر شوې منظومې په اولسي وزن او څپو برابرې دي . ځکه يې خاص اولسي منظوم ژانرونه بولو . اوس دهمدې منظومو بېلګي رااخلو :

غزل :

اولسي غزله څه په بل ډول وي ، چې دعروضي غزلو سره کاملاً توپير جوت دی .

مثلاً :

يـــار چــې جــلا شـي خلکو دادی پېغور
لـکـــــه يـعـقـوب ورپسي شـومه شوکور
کـلـــــــــه بــــــــه راشـــــــي دلـــبـــــــر چـــــې پـــــــه
خـــــنـــــــــداشــــــي دلبــر تــر جــار بــه کــړم ســرومـال کـلی وکور
مـــيـــنـــــــــــې ديــــــار کـــــــړم رنـــځــور
احـــوال مــــــې دي دمـنـــــــصــــــــــور نـشـتــه ثاني دې نـورتــه يـې غمـخـور
اخـر يــې تـن شـوکـبـاب د عـشـق پـه اور بـنـدي دزلفو په دام پروت دی نسکور
حــبـــيـــب الله دی غـــــــــــــــــــلام غـــواړي
دســــــــــرولـــبــــــــــو جـــــام

مقام :

مقام هم داولسي غزل په څېر خورا ساده او عام فهمه پښتنی ژانر دی ، چې دداستان او غزلو څخه مخکې يا په منځ کې ويل کېږي .

لکه :

دکـم اصـــلو لـــه يـارۍ نــه واخـلـــــه لاس
مــــه غـولـېـږه دهـغــو پــه تـش لـــبـــاس

دکـــم اصـــلو يـــارانــه دخره ســورلي ده
عاقبــت بــه دې په کنده کړي راخـلاص

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه اصیــل سره دې لېره نــیـکي وکـــــړه
شــامــدام بــه درنــه گرځي کوزو او پاس
لـــه کــم اصــلــونــه وفاکلــه مونده شـــي
دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
چې لــه لـرې نــه یــې گــورې ورنــه تښــته
گلســتـــانـــه ورســـره مـــه کــوه بــاس(۱)

ځلوریځه :

نــظــــر مې وکــړ کــون ومــکـــــــان ته
دې کښتې، پورته ځمکــه اسمــــان تــه
ځـــه چــې لیـــده شو ، یــــوازی دی و
شتـــون دذات دی گـــوره جــهـــان ته (۱)
(ملا احمد قندهاری)

چاربیته :

هغه اولسي ژانر دی ، چې بیتونه یې له ځلورو مسرو کمه نه وي . په چاربیتو کې هرډول مضامین لیږدول کیږي . اولسي چاربیتې د دېواني چاربیتو په پرتله ډیرې سندریزې دي ، دبرهان الدین ننگرهاري دا چاربیته دبېلگي په ډول راوړو :

سپـیـن جـبـیـــن دی نـورانـــي مـاه تـابـان دی
دښــایست شـغلې تــرې خیـژي پــه هر لورې
تور کاکل دې په سپین مخ گل دریحان دی
اتشـــي پیـــزوان دې تـــل پـــه لبـــو ښـــودي

---

(۱) دپښتو شعر هندسي جوړښت . (۱۱۷) مخ
(۱) پښتانه شعرا دوېم ټوک . ٤٨ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

×××××

سپيــن جـبـيـــن دې نـوراني شغلې دلمـر كا
دښــايست دې پـه تمـام جهــان كــې نوم دى
ټول صورت دې خوشبويي دمشک عنبر كا
نـــه پټېـږي شــان و شـكــل دى مـعـلـوم دى
ښـاپــېـــــرى ټــول ننـدارى ستـــا د ذيــور كا
دبېـلـتـــون دلا ســه تــل مـيــن مـظـلــوم دى
دمــجـنــون پـه شـان مـې سـر پـه بيـابـان دى
پېـغـــامــونـــه تـل راځـــي داسـتـــادلـــورې

×××××

د مجنـون پـه شانې گـرځي واخله لا س له ما
نـــه جـــــوړېــږي ستـــا شـړى زمـــا لـــه شالـه
تـــاتـــه شـــاتـــه غـلامـان په دردى خاص زما
ښـــه ښكـــاري هــــــر ســــړى دخپلـه سياله
قـرار كښېـنـــه نــور هېڅ مه كړه التماس زمـا
هــــرچـــې ځـــــاى هـــره مــرغـۍ لـه هره ځاله
نــزديـكت زمـــا او ستـا په رښتيا گران دى
ستا په شان دى ماته نور هيڅوک نه گوري

×××××

نــزديـكت كـومـه ستـا ، پـلـو پـه ژونـد يمــه
كــلـــه تمـــه قطــع شـــي، دعــاشــقـــانــو
ستـــا دمينې پـــه اور سوزمــه ، دردمند يمـه
زورولـــــى يـمـــــه ډيــر سـتـــا غـمـــازانـــو
لـــه بـاقـــي عمر نه خوښ د مرگ په بنديمه
چـــې پـــه سـتـرگـــو نـــه وينــم وردخـوبـانـو
هـــــر عـاشــق ته جدايي تــه مرگ آسان دى

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما دعشق كتاب كې لـوستى دغه تــور دى

×××××

هـر عــاشــق تـه جدايي لـه مـرگـه سختـه ده
پـه رښتيـا سره ، چې زړه كې صادقان دى
پـه نـصيـب كـي ورتـه ، ليـكه دادوختـــه ده
تـقـديـري كـارونـه كـل د پـاك سبحـان دى
دمينـــو دونـيـا گـى ډيـره بـدبـختـــــه ده
شپـه او ورځ دعشـق لـه درده ، پـه گريان دى
((برهان الدينه)) سـرومـال دى دجـانـان دى
كـه څـه هم جانـان دى ځان لـه تانـه ژغوري (١)

×××××

داستان :

داستان د اولسي ځانگړو سندرو د يون ځانگړي فورم پـه تو گـه دشكل او مضمون دواړو لـه پلوه ځانته خاص سكښت او بېل جوړښت لري . او د اولسي ادب هرڅيرونكي پـه دې پوهيږي ، چې زمونږ اولسي ادبيات دمضمون لـه پلوه زمونږ د اولس دقامي ژوند هنداره ده او د شكل لـه پلوه زمونږ دژبې خاص ملي اهنگونـه دي ، چې زوړ اريايي اساس لري او پښتانـه مجلسيان يي پـه ځانگړي وزن او خاصه لـهجه وايي . داستانونـه هم د اولسي خاصو سندرو د نورو فورمونو پـه څېر اوږده ماضي لري او لومړي ځل ويلو اوځاى او نېټه يې معلومـه نـه ده . پوازې د داستانونو هغه ببلگې ، چې د پټې خزانې پـه واسطه لا س تـه راغلي څلورسوه كلن عمر لري پـه پټه خزانـه كي دحافظ عبدالطيف اڅكزي د (سوى او اوبښ) فولكلوريكه كوميډي ، انتباهي داستان راغلى ، چې دلتـه يې يوكسر او يو بند راوړو :

(١) پښتانـه شعرا دوېم ټوک (٨٧) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوږ ونیسئ یارانو داوښ اوسوی قصـه سوه

خورا ډیره خوږه ســـــــوه

یو سوی د اوښ اشنا ســو

بې حده یې همـــرا ســـو

یاري به یې کوله یوله بله یې یارانــه ســـــوه

خـورا ډیـره خـوږه سوه[۱]

علی حیدر ((جوشي)) د داستان دابېلگه :

عزرائـل (ع) راغـی تـرنـبـي اخـرزمـانـــه

روح راکړه مـهـربـانـه سرداردمدینـــــی

عـــزرائـــــل (ع) راوړداپـیـغــــــــــام

رســـول (ص) تـــه ودرېـد لاس پـه نــــام

خـدای (ج) پـــه تـاوایـــې ډیـر ســــــلام

پس لـه سلامـه دې سفر دی لـه دنیانـــــه

روح راکړه مـهـربـانـه سردار دمدینـــــی

درېمه برخه

شفاهي (منثور) اولسي ادبیات :

اولسي ادبیات هغه دي ، چې رامنځته کوونکي یې معلوم نه وي . لنډې خوږې او پخې وېناوې دي چې داولس په زړه کې رامنځته شوي دتول اولس گډ مال

---

(۱) دپښتو شعر هندسي جوړښت (۱۲۳) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی . خوله په خوله ، سينه په سينه له يوه نسله تربل رانقل شوي . [1]متلونه اصطلاحات ، چيستانونه ، سترې مه شي ، ټوکې ټکالې ، دعاوې اوخيراوې کړنې ، او انګېرنې او داسي نور په شفاهي (منشور) ډول په اولس کې موجودې وي .

منثور متلونه :

دمتل تعريف مخکې په منظوم متل کې راغلي ، دمنثور متل مهمه ځانګړنه داده چې د منظوم په پر تله دخلکو په خولوکې کم استعماليږي .

ژوندۍ بېلګې يې دادي :

که غر لوی دی په سر يې لا رشتـــه .

لمـــر پـــه ددوګـــوتـــو نـــه پټېـــږي .

اخـتـــر پټ مبـــــره نـــــــــه دی .

دنـــن کـــــار سبـــاتـــه مـــه پريږده .

دکبـــر کـــاســـه نســـکـــــوره ده .

لـه پيتی نـه سوې غوښه ښه لګـي .

پوښتنې يا چيستانونه :

چيستانونه اکثره دکو چنيانو پورې اړه لرې او د خپلو مشاعرو او مناثرو په ترڅ کې يي وايي . لکه :

داڅـــــــــه شـــــــــــی دی ؟

چې سهـــار پـــه څـــلـــورو پښو

غـــرمـــــــــه پـــــــــه دوه پښـو

اوماښام په درې پښو ګرځـــي .

ځواب يې داسې دی :

- ماشوم توب .
- ځلميتوب .

---

[1] ادب پوهنه ، سيدمحی الدين هاشمي ، داريک کتابتون ، کال (۱۳۸۱ هـ ش) ۱۰۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- او بوډاتوب .

تولـه شپه ګرځي او بېګا ته يوه روپۍ ځای نيسي .

((امساء))

لاسـونـه لري پښې نه لري .
تــــن لــــري ســــرنـــــه لـــــري .
غوږ لري اوريدل نه كوی .

((كميس))

كږنې او انګېرنې :

دا ښكاره ده ، چې فولكلوريک موادد کرونولوژۍ او سوسيولوژۍ دڅېړنو له مخې دارزښت او اهميت وړ ګڼل كيږي داځكه زيات فولكلوريک مواد نه يوازې دا چې رياليستي بڼه لري ، بلكې ډيوې ټولنې دفرهنګ او كلتور معيار دټاكلو له پاره ديوه واحد په توګه ګڼل كيږي .

ددغو لنډو ټكو پر بنا زمونږ په ټولنه كې كركې ، كږنې كه څه هم د خرافاتو له جملې به شمېرل كيږي ، خودا چې په دې كې زمونږ د اولس دكلتوري او فرهنګي ژوند بېلا بېلې خواوې ترې څرګنديږي څېړل اوراټولول يې ضروري كار ګڼل كيږي ، دا به سمه وي . چې كركې به عيني ، منطقي او علمي بنسټ نه ګڼل كيږي ، خو دا چې اولس او بانده والو كې ديوې پښې دمخنيوي له پاره دځان ساتلو په عرض تر سره كيږي په درنښت ورته ګوري دساري په توګه دچاچې دښي لاس ورغوی وتخنيږي خوشحاليږي او داسې داسې انګيري چې پيسې او شته به په لاس ورشي . اوكه چېرته دچا كيڼ لاس وتخنيږي ، نو داسې انګېري ګواكې شته او دولت ورڅخه تلوني وي .

له دې كبله ويلای شو [١]، چې ددغو فلكلوريكو موادو اهميت او خوند په دې كې دی چې داولسونو دوكړوتر منځ يې لرغونی او پخوانی ماهيت او بڼه ساتلې ده ،

---

(١) دپښتو ځينې فولكلوري روايات : سرڅيړونكی : علی محمد((منګل)) ازهر خپرندويه ټولنه كال (١٣٨٥ هــ ش) ٦٠ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې له پاره چې موضوع ښه روښانه شي يوبل مثال هم راوړو :

كړنـه :

كله چې كينه سترگه په رپېدوراشي ، اولس داسې انگېرنه كوي ، چې يوڅه بد پيښېدونکي دي اوداخبره په ننگرهار او كوز ه پښتونخواكې دودلري .

انـگېرنـه :

كه چېرته په (چايوو) كې دچي شمې نبغه نبغه تاوېږي ،نو داسې انـگېرل كېږي گواكې ميلمه راځي .

يا داوبو پرخ كول . او يا هم د اوړو اغږلو كې د اوړو څخه غږ پورته كيدل .

همدارنگه كه د چا په خواكې يو بل كس خپله ستوماني وباسي يا خوله وازى وكړي ، نو په مشرقي اولسونوكې داسې انگېرنه كېږي ، چې خپله ستوماني يې پرما راواچوله [۲].

ستړي مه شي :

د اسلام دسپېڅلي دين په راتگ سره په افغاني ټولنو كې د سلام اچوني عنعنه راگډه شوه ، دمذهبي دعايي او عظمت له كبله يې په اولسونو كې ډېر ژرځاى ونيو .
ددې تر څنگ په افغاني ټولنو كې داسې اولسي روغبړونه په ښكلو ښكلو وزنونو او بنو دود لري چې دډير صميميت له كبله په عادي وخت كې دملگرو او عامو وگړو ترمنځ استعماليږي . په عادي او عمومي حالا توكې دمشرانو او كشرانو تر منځ د (ستړي مه شي) اصطلاح استعماليږي . چې ستړى مه شې ، ستړى مه شې ، .
دراتگ پر مهال پخير راغلاست ويل كېږي . او هر كله چې له لېري ځاى څخه يو پر بل سلام اچوي ، نو د (ښه چارې) غږ پرې كوي . په مقابل كې ورته لا ندې ځوابونـه وركول كېږي .

---

(۲) اولـسي را ټـولـونـه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

_ تـــه (تــاســو) ستړي مـــه شــئ !

_ مـــــنــــنـــــــه / مـــهــــــــربـــاني !

_ ژونـــــــــــــدى اوســــــــــــــى !

_ دښه چارې پر وړاندې ښه چارې .

کیسې او افسانې

:

کیسې او افسانې د فلکلوریکو ادبیاتو یو داسې مهم اړخ په غیږ کې نیسي ، چې د اولسونو او خلکو دمعنوي او مادي اړخونوانځورګري . کوي کیسې او افسانې د ټولنیز ژوند معنوي هنداره ده . د پښتو ادب اولسي کیسې او افسانې ، عشقي ، حماسي ، او روزنیز مفاهیم پخپل ځواک د خلکو ذهنیت ته ورلیږدوي . همداکیسې او افسانې دي ، چې دپښتنې ټولنې دود ، عنعنه ، کولتور او د فرهنګ استازیتوب کوي ، لکه د ادم خان او درخانۍ کیسه ، دیوسف خان او ګلمکۍ کیسه ، دمومن خان او شیرنۍ کیسه . .. په فلکلوریک ادب کې دمنشور شفاهي ادب خلا وړډکوي .

(پایله)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې ليکنې څخه زمونږ اره موخه او هدف دادی ، چې پښتو ادب او دپښتو اولس ټول معنوي ارزښتونه خوندې وساتل شي . او د ليکنې منځپانگه او نتيجه داده چې پښتو اولسي ادب دپښتنې کلتور ريښتيني هنداره ده . او دې اولس دژبې ، عنعنې او مېتولوژۍ نماينده گي کوي . اولسي ادب دخلکو دروان او اروا پوهنې انځور تمثيلوې او په پيداگوژيکې جنبه خپل اولس دښووني او روزنې دگرکې په فکري لحاظ روزي . فلکلور زمونږ د تاريخ ژوندی کوونکی عنصر دی . افسانې ، متلونه ، او منظوم اولسي ژانرونه ټول معنوې ارزښتونه پخپل غېږ کې رانغاړي . چېستانونه دماشومانو ذهنونه پياوړې کوي ، دود او انگېرنې داولس سوچه او نگه تومله په خلکو کې ساتي .

لنډه دا چې فلکلور داولسونو او پر گنو تولنيزه هنداره ده . داوسنۍ پر مختللې نړۍ د پر مختگ تاداو په پخوايې او لرغوني فلکلور کې ايښودل شوی او درياليزم بنسټ او سر چينه همدا اولس او اولسي ادبيات دي .

کتاب ښود (ببلوگرافي)

١- ختک ، فضل مير ((ادبي اصطلاحات)) پښتو اکيډمي کال : (١٩٩٩ م) .

٢- هاشمي ، سيدمحی الدين ، ادب پوهنه ، اريک کتابتون ،کال (١٣٨٠ هـ ش) .

٣- حبيبي ، عبدا لحی ، پښتو ادبياتوتاريخ ، لومړی او دويم ټوک ، دانش خپرندويه تو لنه ، پېښور . (١٣٨٤ هـ ش) .

٤- يون محمد اسمعيل ، دپښتوشعر هندسي جوړښت ، دانش خپرندويه ټولنه ، کال (١٣٧٧ هـ ش) .

٥- اريانا دايرة المعارف (دريم جلد) پښتو ټولنه ، کال (١٣٤٣ هـ ش) .

٦- هېواد انترنيتي ويپانگه ⟸ Hiwad@yahoo.com :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- بېنوا ویپانګه ⟸ Benawa@yahoo.com :

۸- خدمتګار ، عبدالله ((بختانی)) پښتانه شعرا ، (دويم ټوک) دولتي مطبعه ، کال (.)

۹- منګل ، علی محمد دپښتوځېني فولکلوري روايات ، ازهر خپرندويه ټولنه کال (۱۳۸۵هـ ش) .

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library